

T NÍ T ÂÈ ÔT ÒI ÓÁÁÍ Í B ÒÀ ÁÍ ÀÈ²Ç ÁT Ò²ÁÍ T - xAÑÒÈÍ È
 ÄÄÐÆÄÄÍ T ÄT ÁÐ ÄÆÄÖÓ ÓÈÐÄT È ÇÀ 2010–2011 ðð.

Проаналізовано тенденції формування дохідної частини Державного бюджету України за 2002–2011 рр. Висвітлено основи формування доходів бюджету.

In the article the tendencies of forming of profitable part of the State budget of Ukraine are analysed after 2002-2011, and also bases of forming of profits of budget are reflected.

В умовах перехідної економіки можливості щодо реалізації стратегічних і тактичних завдань соціально-економічного розвитку країни значною мірою залежать від наявності необхідного обсягу фінансових ресурсів. Звідси, формування доходів державного бюджету в достатньому обсязі стає одним із головних пріоритетів діяльності органів державної влади і необхідною передумовою ефективності державної фінансової політики. Бюджетні доходи виступають як результат розподілу вартості ВВП між суб'єктами економіки і стають об'єктом подальшого розподілу їх частки, зосередженої в розпорядженні держави [6, с. 3–11]. Від оптимальності цих процесів залежить сталий економічний розвиток держави. Питання аналізу та прогнозування доходів державного бюджету, виявлення резервів їх зростання набувають особливої актуальності в умовах перебалансування системи фінансів українського суспільства на інноваційній засадах [5, с. 128].

Проблематика формування доходів бюджетів належить до найбільш розроблених напрямів сучасної вітчизняної фінансової науки та представлена публікаціями таких науковців, як С. Буковинський, Й. Бескид [1], Л. Клець [2], О. Василик, О. Кириленко, І. Луніна, Ц. Огонь [3], І. Чугунов, С. Юрій [7].

Мета цієї статті охоплює такі аспекти: класифікація доходів бюджету; висвітлення проблематики формування дохідної частини Державного бюджету України; розгляд динаміки надходжень до Державного бюджету України в період 2007–2011 рр.; проведення аналізу наповнення дохідної частини за останні два роки.

Доходи бюджету – це об'єктивна категорія, яка має специфічне загальне призначення: доходи служать фінансовою базою діяльності держави. Характеризуючи економічну сутність категорії «доходи бюджету», необхідно звернути увагу на те, що бюджетні доходи, з одного боку, виступають результатом розподілу вартості загального продукту між різними учасниками відтворювального процесу, а з іншого – є об'єктом подальшого розподілу сконцентрованої в руках держави вартості [1, с. 81].

Формування доходів бюджету є результатом розподілу валового національного продукту, який проходить дві стадії – первинний розподіл і перерозподіл. На стадії первинного розподілу формуються доходи юридичних і фізичних осіб, що мають безпосереднє відношення до створення валового внутрішнього продукту. Перерозподіл первинних доходів полягає передусім у їх оподаткуванні з боку держави, тобто її доходи мають вторинний характер. Держава може отримувати первинні доходи тільки як монопольний власник засобів виробництва [2, с. 280].

Функціональне призначення доходів необхідно розглядати у контексті формування, розподілу та використання фінансових ресурсів і функціонування відповідних відносин на усіх стадіях суспільного відтворення у процесі виконання зобов'язань держави. При цьому сутність і роль доходів бюджету можна оцінити, розглядаючи мобілізацію, розподіл, використання та відтворення державних фінансових ресурсів як єдиний нерозривний суспільно-економічний процес – формування доходів бюджету. У цьому контексті формування доходів і специфіка їх функціонування охоплює такі етапи трансформації фінансових відносин та відповідних ресурсів: формування фінансових ресурсів і доходів бюджету;

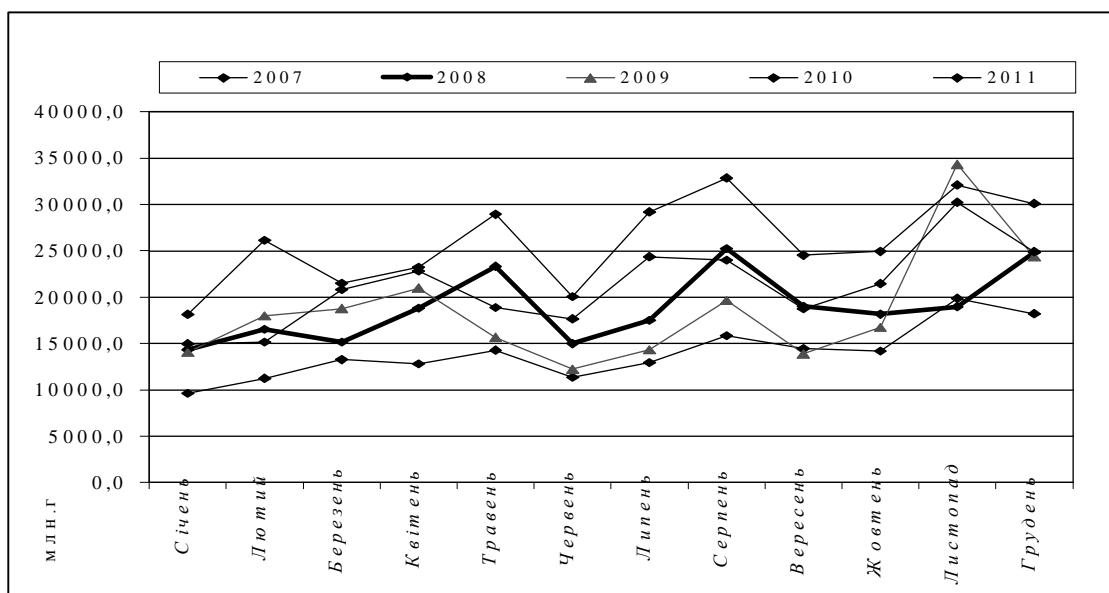
розподіл і спрямування доходів бюджету шляхом виділення коштів на виконання зобов'язань держави; приріст і відтворення доходів бюджету у контексті розширеного суспільного відтворення [3, с. 19–28].

Класифікація доходів бюджету призначена для чіткого розмежування доходів бюджетів різних рівнів за об'єктивними характерними ознаками з детальним розподілом їх на такі розділи: податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій із капіталом; цільові фонди; трансферти.

Кожен розділ об'єднує певні види доходів за джерелами і способами їх отримання. Водночас потрібно зазначити, що таке їх поєднання є логічним продовженням попередніх положень Податкового кодексу України та конкретизацією терміна «доходи бюджету», визначення якого наведено в п. 23 ст. 2 Кодексу [4].

Для визначення ефективності формування дохідної частини бюджетів всіх рівнів влади необхідно проведення аналізу цього процесу. Аналіз формування надходжень бюджету включає аналіз динаміки надходжень у цей бюджет (Державний бюджет України) за кілька років, аналіз структури доходів бюджету, а також аналіз фактичного виконання бюджету порівняно з плановими показниками. Об'єктом такого аналізу виступає дохідна частина Державного бюджету України.

Розглянемо динаміку надходжень до Державного бюджету України в період 2007–2011 рр. (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка надходжень в Державний бюджет України в період 2007–2011 рр.

Джерело: розроблено автором за даними [8].

При розгляді графіка (рис. 1) можна зазначити, що спостерігається значне зростання доходів у 2008 р. порівняно з 2007 р., а потім різке зменшення в 2009 р. практично до рівня 2007 р. Це зумовлено кризовими явищами в економіці в цей час і неготовністю української економіки втримувати на позиціях стабільності певний рівень дохідності бюджету. Динаміку доходів Державного бюджету неможливо характеризувати без врахування такого значного для України фактора, як інфляція. Згідно зі статистичними даними інфляція в 2008 р. становила 122,3% на рік, у 2009 р. – 112,3% на рік, у 2010 р. – 109,1%, у 2011 р. – 104,6% на рік. Такий високий рівень інфляції в 2008 р. пояснити доволі легко – саме на цей рік припадає пік світової економічної кризи, тому при характеристиці формування дохідної частини державного бюджету необхідно звертати увагу на відхилення фактора інфляції [8].

Щоби повною мірою охарактеризувати формування дохідної частини Державного бюджету України, використаємо дані табл. 1 та рис. 1 і 2.

**Динаміка доходів Державного бюджету України
за 2002–2011 рр., млн. грн. ***

Показники	Рік	Всього доходів	Податкові надходження	Неподаткові надходження	Доходи від операцій з капіталом	Офіційні трансферти	Цільові фонди	Інфляція	Всього доходів з урахуванням інфляції
Факт, млн. грн.	2002	45390	29574	11790	737	3091	121	99,4	45664
	2003	53273	34397	15667	489	2383	130	108,2	49236
	2004	65216	44352	18239	671	1759	194	112,3	58073
	2005	108058	74915	30721	719	1484	219	110,3	97967
	2006	132543	91846	36763	1731	1552	652	111,6	118766
	2007	185942	136671	42114	1770	4352	930	116,6	159470
	2008	233945	170891	47352	5397	9532	773	122,3	191288
	2009	220532	148915	58296	4276	8360	685	112,3	196378
	2010	240615	170515	31651	10498	16709	11242	109,1	220545
	2011	314617	241151	38699	8654	13237	12876	104,6	300781
Темпи зростання до попереднього року, %	2003	117,4	116,3	132,9	66,4	77,1	107,4	–	107,8
	2004	122,4	128,9	116,4	137,2	73,8	149,2	–	117,9
	2005	165,7	168,9	168,4	107,2	84,4	112,9	–	168,7
	2006	122,7	122,6	119,7	240,8	104,6	297,7	–	121,2
	2007	140,3	148,8	114,6	102,3	280,4	142,6	–	134,3
	2008	125,8	125,0	112,4	304,9	219,0	83,1	–	120,0
	2009	94,3	87,1	123,1	79,2	87,7	88,6	–	102,7
	2010	109,1	114,5	54,3	245,5	199,9	1641,2	–	112,3
	2011	130,8	141,4	122,3	82,4	79,2	114,5	–	136,4

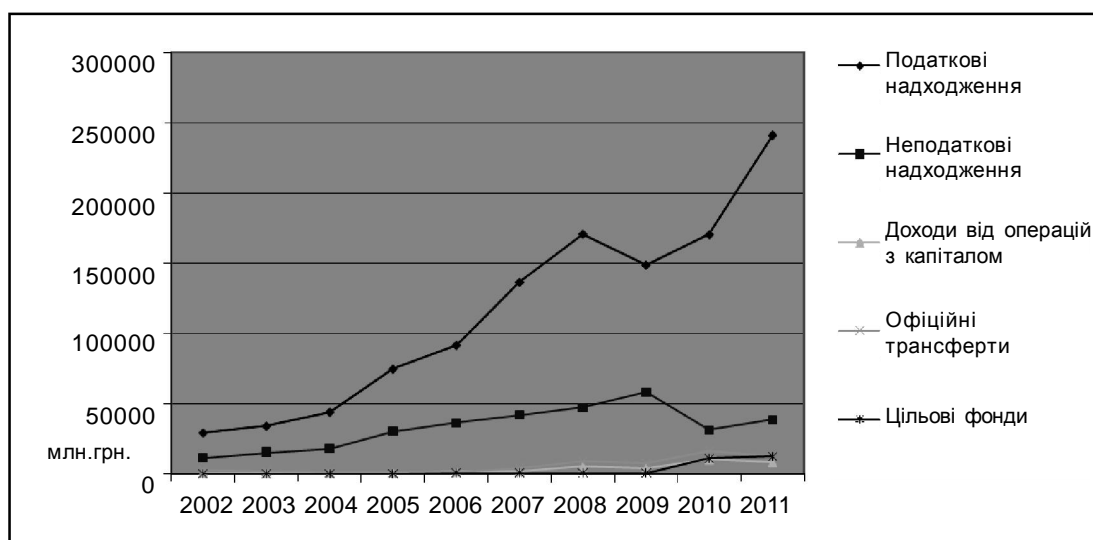
*Джерело: розроблено автором за даними [8].

У табл. 1 представлені дані про фактичні доходи бюджету за 2002–2011 рр. За даними аналізу видно, що різке зростання доходів спостерігається у 2005 р., причому за всіма статтями доходів і протягом цього періоду найвищі темпи зростання відповідно до попереднього періоду (2004 р.) склали 165,7%, що є найбільшим показником проведеного аналізу в період 2002–2011 рр. Виходячи з цих даних, ми можемо говорити про те, що фактичні доходи бюджету зростали упродовж періоду 2002–2008 рр., і лише у 2009 р. спостерігається зниження фактичної величини надходжень до рівня 2007 р. та поступове збільшення доходів у період 2010–2011 рр. Темп зниження доходів Державного бюджету України в 2009 р. становив 94,3%, причиною цього було загострення кризових явищ в економіці в 2009 р. і різке скорочення надходжень до основних джерел наповнення державного бюджету, особливо це стосується податкових надходжень, доходів від операцій з капіталом та офіційних трансфертів.

Якщо при розгляді рівня доходів враховувати фактор інфляції, то можна помітити, що внаслідок високого рівня інфляції у 2008 р. темпи зростання надходжень до бюджету становили не 125,8%, а лише 120,0%, водночас як у 2007 р. з урахуванням інфляції темп зростання доходів становив 134,3%. Такий високий приріст надходжень у дохідну частину бюджету пов'язаний, імовірно, з високим ступенем активності в передкризовій економіці. В період 2003–2008 рр. темпи зростання без урахування інфляції знаходились у межах від 165,7% у 2005 р. до 117,4% у 2003 р., і з врахуванням цього фактора – від 168,7% у 2005 р. до 107,8% у 2003 р. У процесі аналізу можна помітити, що з 2002 р. до 2008 р. вплив фактора інфляції на рівень доходів бюджету посилюється, крім 2008 р., коли рівень інфляції був найбільшим – 122,3%, а в період 2009–2011 рр. рівень інфляції поступово зменшується в середньому до рівня 2003 р.

Система формування фінансових ресурсів бюджету держави стикається з багатьма недоліками бюджетної політики, побудова якої знаходиться на низькому рівні й потребує удосконалення з боку уряду.

Проаналізуємо динаміку структури доходів за 2002–2011 рр. (рис. 2). Як видно з табл. 1 та рис. 2, найбільшу частку в дохідній частині Державного бюджету України займають податкові надходження, на другому місці за обсягом надходжень – неподаткові, потім міжбюджетні трансферти, цільові фонди та доходи від операцій з капіталом.

Рис. 2. Динаміка формування дохідної частини Державного бюджету України за 2002–2011 рр.

Джерело: розроблено автором.

У період 2002–2008 рр. спостерігаємо стабільне зростання податкових надходжень до бюджету, в той час як зростання неподаткових надходжень характерне для періоду 2002–2009 рр., а в 2010 р. – їх зниження при одночасному різкому збільшенні величини податкових доходів бюджету. Отже, дохідна частина бюджету в 2009 р. була сформована на 62% за рахунок податків та зборів, в той час як у 2008 р. частка податкових надходжень дорівнювала 53%. Це свідчить про зростання податкового тиску з боку держави внаслідок неможливості використання для наповнення Державного бюджету неподаткових та інших видів джерел у період економічної кризи, водночас як докризові показники свідчать про ефективність використання державою неподаткових джерел формування бюджету. Наприклад, темп зростання величини неподаткових доходів у 2003 р. становив 132,9%, у 2005 р. – 168,4%, а в 2010 р. цей показник становив лише 54,3%.

З наведеного вище можна зробити такі висновки. Формування бюджету є однією з передумов вдалого економічного розвитку держави. Державний бюджет України розробляється на базі наявної дохідної частини, тому важливим є її реальне визначення і повне виконання. За основу потрібно взяти об'єктивні оцінки прогностичних макроекономічних показників. Пошук шляхів забезпечення

стабільності надходжень до державного бюджету необхідно здійснювати через призму аналізу та оцінки політики державних доходів, ефективності суспільно-економічних відносин і фінансово-економічних реформ. Цю проблему треба розглядати й оцінювати з урахуванням об'єктивних економічних законів суспільного розвитку та суспільного відтворення з обох боків. Незважаючи на певні позитивні результати у виконанні показників мобілізації надходжень, податків, зборів та обов'язкових платежів у 2010–2011 рр., не було досягнуто якісного та реального виконання доходів бюджету в площині усіх платежів, окремих відомств і територій. На результати виконання показників бюджету вплинули об'єктивні і суб'єктивні фактори.

Першим кроком для визначення стратегії та напрямів розвитку державних доходів, забезпечення їх передбачуваності та реальності бюджету було розроблення та ухвалення Концепції розвитку системи управління державними фінансами як основної ланки здійснення економічних реформ відповідно до Європейських стандартів розвитку ринкових відносин [10]. При цьому однією з причин наявності реальних планових показників доходів бюджету та неефективності його податкового законодавства в процесі виконання бюджету можна назвати низку причин і факторів впливу. Однак найважливішою з них є відсутність системного, концептуального підходу в підготовці та реалізації засад політики доходів бюджету.

Література

1. *Бескид Й. М. Роль державного бюджету в соціально-економічному розвитку української держави / Й. М. Бескид // Наукові записки. Серія: економіка. – 2010. – № 7. – С. 81.*
2. *Клець Л. Є. Бюджетний менеджмент : навч. посіб. / Л. Є. Клець. – К. : Центр навч. літ-ри, 2007. – 640 с.*
3. *Огонь Ц. Г. Доходи бюджету як домінанта фінансової стабільності держави / Ц. Г. Огонь // Фінанси України. – 2005. – № 6. – С. 19–28.*
4. *Податковий кодекс України із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 6 липня 2012 року № 5180-VI.*
5. *Реформування бюджетної системи України на інноваційних засадах : моногр. / кол. авторів [за заг. ред. Ф. О. Ярошенка]. – К. : Мін-во фінансів України, 2010. – 544 с.*
6. *Єфименко Т. І. Податковий кодекс України як перший крок на шляху реформування вітчизняної податкової системи / Т. І. Єфименко // Фінанси України. – 2010. – С. 3–11.*
7. *Юрій С. І. Бюджетна система України : навч. посіб. / С. І. Юрій, Й. М. Бескид. – К. : НІОС, 2002. – 256 с.*
8. *Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : сайт <http://www.ukrstat.gov.ua>.*
9. *Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/infl/>*
10. *Про схвалення Концепції розвитку системи управління державними фінансами від 03.09.2012 р. № 633-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/633-2012-%D1%80>*